

**REŞİT RIZA'NIN KALEMİNDEN, AKSEKİ'NİN YORUMUYLA: AYETLERİN
DİLİ: MUHKEM VE MÜTEŞABİH****FROM THE PEN OF REŞİT RİZA, WITH AKSEKİ'S COMMENTARY: THE
LANGUAGE OF THE VERSES: MUHKEM AND MUTASHABIH****Doç. Dr. Kadri ÖNEMLİ**

Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bölümleri, konemli@harran.edu.tr,

ORCID: 0000-0002-6421-058X

Şanlıurfa, Türkiye

ÖZET

Bu makale, Kur'an'ın metinsel yapısını muhkem ve müteşabih ayetler bağlamında inceliyor. Orijinali Reşid Rızâ'ya ait olan bu ilmî metin, Ahmet Hamdi Akseki'nin özenli tercümesiyle Osmanlıca olarak yayımlanmıştır. Bu çalışma, söz konusu Osmanlıca metni günümüz Türkçesine aktararak, okuyucunun İslam akaidinin temel kavramlarından olan muhkem ve müteşabih hakkındaki tartışmaları anlamasına yardımcı olmayı amaçlar. Makalede, bir metnin doğru anlaşılması için o dilin ve ilmin inceliklerine vakıf olmanın önemi vurgulanır. Kur'an'daki muhkem ayetlerin "Ümmü'l Kitab" olduğunu ve İslam inancının temelini oluşturduğunu belirtir. Buna karşılık, Allah'ın sıfatları ve gayb âlemine dair müteşabih ayetlerin yanlış yorumlanmasının tarih boyunca teccim ve hulûl gibi sapkın fırkaların ortaya çıkmasına zemin hazırladığına dikkat çeker. Makale, bu konudaki iki ana yaklaşımı ele alır. Birincisi: Selef Mezhebi, bu ayetlerin zahiri anlamına inanmakla birlikte, gerçek anlamını sadece Allah'a bırakmayı en güvenli yol olarak görür. İkincisi: Halef Mezhebi, müteşabih ayetleri dilin mecaz ve kinaye kuralları çerçevesinde, akla ve muhkem ayetlere uygun şekilde yorumlamayı daha bilgili ve sağlam bir yol olarak değerlendirir. Metin, her iki yaklaşımın da Allah'ı tenzih etme noktasında birleştiğini vurgular. Müteşabih ayetlerin, Arap dilinin edebi zenginliği içinde anlaşılabilirliğini ve doğru yorumlandığında imanı güçlendirerek ruhu arındırıcı bir etki taşıdığını belirtir. Sonuç bölümünde ise, müteşabih ayetlerin sadece klasik bir tartışma konusu değil, aynı zamanda Kur'an'ın evrensel ve dinamik bir metin olmasını sağlayan temel bir mekanizma olduğu anlaşılır.

Anahtar Kelimeler: Muhkem, Müteşabih, Te'vil, Reşid Rızâ.**Abstract**

This article analyzes the textual structure of the Quran in the context of muhkam and mutashabih verses. The original scholarly text by Rashid Rida was meticulously translated into Ottoman Turkish by Ahmet Hamdi Akseki. This study aims to make this Ottoman text accessible in modern Turkish, helping readers understand the fundamental concepts of Islamic creed regarding the debate on muhkam and mutashabih. The article emphasizes that a correct understanding of a text requires mastery of its language and discipline. It states that the muhkam verses are the "mother of the Book" and form the foundation of Islamic belief. In contrast, it warns that the misinterpretation of mutashabih verses, which deal with topics like the attributes of God and the unseen world, has historically led to the emergence of deviant sects such as those advocating for tashbih and hulul. The article examines two main approaches to this issue. The first is the Salafi school, which holds that while one should believe in the apparent meaning of these verses, leaving their true interpretation solely to God is the safest path. The second is the Khalafi school, which considers it a more knowledgeable and sound approach to interpret mutashabih verses metaphorically and allegorically, in a way that aligns with reason and the muhkam verses.

The text emphasizes that both approaches converge on the principle of tanzih—upholding God as transcendent and free from any human-like attributes. It concludes that mutashabih verses can be understood within the rich literary context of the Arabic language and, when interpreted correctly, have the power to strengthen faith and purify the soul. Ultimately, the article suggests that mutashabih verses are not merely a classical theological debate but a fundamental mechanism that makes the Quran a universal and dynamic text.

Keywords: Muhkam, Mutashabih, Ta'wil (Interpretation/Allegorical Reading), Rashid Rida.

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun altı yüzyılı aşkın süren ilim ve irfan birikimi, yazılı eserler aracılığıyla günümüze ulaşan paha biçilmez bir hazinedir. Ancak, harf inkılabıyla birlikte bu zengin mirasın geniş kitleler tarafından doğrudan erişilebilirliği sınırlanmıştır. Bu durum, Osmanlıca yazılmış olan ilmî çalışmaların günümüz Türkçesine aktarılmasını, sadece basit bir dilbilimsel çeviri faaliyeti olmaktan çıkarıp, çok boyutlu bir gerekliliğe dönüştürmüştür. Bu metinlerin güncel dile aktarımı, öncelikle tarihsel ve entelektüel sürekliliğin korunması açısından hayati önem taşır. Geçmişin bilgi birikimini bugüne taşıyan bu çalışmalar, Türk düşünce geleneğinin evrimini anlamamızı sağlar ve yeni nesil araştırmacıların, yüzlerce yıllık birikimden beslenmesine olanak tanır. Böylece, geçmişle gelecek arasında sağlam bir köprü kurulmuş olur. Sadeleştirilmiş ve açıklayıcı dipnotlarla zenginleştirilmiş transkripsiyonlar, özellikle tarih, edebiyat, din bilimleri ve felsefe gibi alanlarda çalışan akademisyenler için birincil kaynak niteliği taşır. Bu sayede, metinler üzerinde derinlemesine analizler yapılabilir, yeni hipotezler geliştirilebilir ve bilimsel tartışmaların temeli sağlamlaştırılabilir. Osmanlıca ilmî metinlerin günümüz Türkçesine aktarılması, sadece eski metinleri anlaşılır kılmakla kalmaz, aynı zamanda kültürel mirasın korunmasına, bilginin yaygınlaşmasına ve akademik araştırmaların teşvik edilmesine de büyük katkı sağlar. Bu çalışmalar, kendi entelektüel tarihimizin bilincine varmanın ve geçmişten ilham alarak geleceğe yön vermenin temel bir adımıdır.

Bu çalışma, Sebilürreşad dergisinin 1329 tarih, 245 sayısında neşredilen orijinali Reşit Rıza'nın Kaleminden, Akseki'nin Çevirisiyle Osmanlıca kaleme alınmış metnin, ilmî hassasiyet gözetilerek günümüz Türkçesine transkripsiyon ve sadeleştirme yoluyla aktarılmasını esas almaktadır. Bu aktarım sürecinde, metnin tarihî ve entelektüel ruhuna sadık kalınarak, onun ifade zenginliğinin korunmasına özen gösterilmiştir. Eser, yalnızca bir harf çevirisi olmaktan öte, metnin anlaşılabilirliğini artırmak amacıyla, içerisinde yer alan tarihî terimler, özel isimler ve özgün kavramların daha iyi kavranabilmesi için açıklayıcı dipnotlar ve ilgili ek bilgilerle desteklenerek akademik okurun istifadesine sunulmuştur. Bu yaklaşım, geçmişin bilgi birikimini, günümüzün ilmî standartları çerçevesinde değerlendirmeye olanak tanımaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in metinsel yapısı, anlamsal açıdan farklı katmanlara sahip ayetlerden oluşmaktadır. Bu katmanlar, geleneksel İslâmî ilimler içerisinde muhkem ve müteşâbih olmak üzere iki temel kategoriye ayrılır. Bu tasnif, özellikle Âl-i İmrân Sûresi'nin yedinci ayetine dayanır ve Kur'an'ın hem dilbilimsel hem de teolojik yorumunda merkezi bir rol oynar. Muhkem ayetler, anlamı açık, net ve yoruma kapalı olan metinlerdir. Bunlar, Kur'an'ın anlaşılır ve herkesin kavrayabileceği temel hükümlerini, prensiplerini ve anlatılarını oluşturur. Bu nedenle muhkem ayetler, Kur'an'ın ana gövdesi ve temel referans noktası olarak kabul edilir. Müteşâbih ayetler ise, anlamı ilk bakışta kapalı, yoruma ve farklı vecihlere ihtimali olan metinlerdir. Bu ayetlerin yorumlanması, derinlemesine bilgi ve uzmanlık gerektirir. Geleneksel görüşe göre, müteşâbih ayetlerin nihai tevili yalnızca Allah'a aittir. Bununla birlikte, ulema bu ayetleri tefsir etme görevini üstlenmiş, ancak yorumlarında muhkem ayetleri referans almayı bir metodoloji olarak benimsemiştir.

Kur'an'ın bir kısım ayetlerinin müteşâbih olması, bazı kesimlerde Kur'an'ın anlaşılması zor bir kitap olduğu yönünde bir kanaat oluşturmuş olsa da bu yaklaşım doğru değildir. Zira, Kur'an-ı Kerim evrensel bir rehber olarak tüm insanlığa hitap ederken, muhkem ayetleriyle genel halk kitlesine, müteşâbih ayetleriyle ise ilim ehli ve derin bilgiye sahip kişilere hitap etmektedir. Nitekim Kur'an'ın her ayetinin zâhirî ve bâtinî olmak üzere farklı anlamsal mertebeleri ve

işaretleri bulunmaktadır. Bu anlamsal zenginlik, Kur'an'ın farklı bilgi seviyelerine sahip okurlara hitap etme özelliğini ortaya koyar. Bu makale, İslam akaidinin temel kaynaklarından olan Kur'an ve hadislerdeki muhkem ve müteşâbih kavramlarını ele almayı amaçlamaktadır. Âl-i İmrân Sûresi'nin 7. ayetinden hareketle bu kavramların dilsel, Kur'anî ve tarihsel bağlamları incelenerek, sözün iki ana kategorisi olan açık anlamlı nusûs (muhkem) ve yoruma açık müteşâbih ifadeler arasındaki ilişkinin derinlemesine analiz edilmesi hedeflenmektedir. Bu inceleme, İslamî metinlerin doğru anlaşılması için dil ve ilim inceliklerine vakıf olmanın önemini vurgulayacaktır.

Akaid-i İslamiyye alanında derinlemesine bir analiz sunan bu makale, İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve hadislerdeki muhkem ve müteşâbih kavramlarını ele alıyor. Reşit Rıza'nın kaleminden çıkan bu kıymetli eser, Ahmed Hamdi Akseki'nin özenli çevirisiyle Seblürreşâd'ın iki yüz kırk beşinci sayısında okuyucusuna sunulmuştur. Makale, sözün iki temel kategorisine dikkat çekiyor: anlamı apaçık olan "nusûs" ve yoruma açık olan "müteşâbih". Yazar, bir dildeki terimlerin ve ifadelerin doğru anlaşılmasının, ancak o dilin ve ilmin inceliklerine vakıf olmakla mümkün olacağını vurguluyor. Bu bağlamda, nahiv (dilbilgisi) ilmindeki "فَعْلٌ" kelimesinin hem sözlük hem de terim anlamını bilmenin önemini örnek vererek açıklıyor. Kur'an'daki muhkem ayetlerin Kitab'ın temelini oluşturduğunu ve müteşâbih ayetlerin bu temele dayanarak yorumlanması gerektiğini belirtiyor. Özellikle "Leyse ke mislihi şey'un" gibi tenzih ayetlerinin muhkem olduğunu vurgulayarak, müteşâbih ayetlerin yanlış yorumlanmasının yol açtığı sapkınlıklara da değiniyor. Allah'ın sıfatlarıyla ilgili ayetlerin yanlış anlaşılmasının, tecsîm (Allah'a cisim atfetme) ve hulûl¹ (Allah'ın) yaratılanlara intikal edip onlarla birleşmesi gibi batıl inançlara zemin hazırladığını ortaya koyuyor. Bu durumun, tarihi süreçte Batıniyye, Fâtımîler, Bâbîlik ve Bahâîlik gibi akımların ortaya çıkışında nasıl bir rol oynadığını ele alıyor. Makale, Selef ve Halef alimlerinin müteşâbih ayetlere yaklaşım farklılıklarını da detaylandırıyor. Selef mezhebinin "tefvîz" (Allah'a bırakma) yöntemini, Halef mezhebinin ise "te'vîl" (yorumlayarak açıklama) yöntemini benimsediğini açıklıyor. Sonuç olarak, müteşâbih ayetlerin Arap dilinin zenginliği içinde anlaşılabilirliğini ve bu ayetlerin, imanı güçlendiren, ruhu arındıran bir etkiye sahip olduğunu savunuyor.

¹ Hulûl Kavramının Etimolojik ve Felsefî Temelleri

Hulûl kavramı, Arapça kökenli olup "bir şeyi çözmek," "bir yere intikal etmek" veya "konup yerleşmek" anlamlarında kullanılan bir mastar olarak öne çıkar. (Rağîb Isfehânî, *Müfredat fî Garibi'l -Kur'an* Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 2001), 320. İsim hâliyle de kullanılan bu terim, felsefî ve teolojik bağlamda farklı tanımlara sahiptir. Genel olarak, "iki cismin birleşmesi," "bir varlığın bir mevcudiyetin içinde bütünleşmesi" veya "varlıkla onun mahallî arasındaki ilişki" gibi biçimlerde ele alınmıştır. Bu bağlamda, gül suyunun güle nüfuz etmesi gibi sembolik örnekler, hulûlün temel doğasını açıklamak için kullanılmıştır. (Kürşat, 1998, ss. 340-341)

Tasavvuf ve Bâtîniyetteki Hulûl Anlayışı

Bazı düşünürler ve Bâtînî gruplar, ruhun bedenle veya aktif aklın insanla birleşmesini hulûl olarak yorumlamıştır. Bu yorum, özellikle tasavvufî düşüncede birliğe ve manevî nüfuza vurgu yaparken, hulûlün daha geniş bir yelpazede anlaşılmasına zemin hazırlamıştır. Ancak İslâm düşünce tarihinde asıl tartışma konusu olan hulûl, "ilâhî zâtın veya sıfatların yaratıklardan birine, bir kısmına veya tamamına intikal edip onlarla birleşmesi" şeklinde tanımlanır. Bu tanım, hulûlün, bir ilahi varlığın insan veya başka bir maddî varlık formunda ortaya çıkması, yani cisimleşmesi veya bedenlenmesi (inkarnasyon) anlamına geldiğini gösterir. (Okşar, 2021, ss. 115-140)

Hulûlün İslâm Dini İçindeki Yeri

İslâm akaidine göre hulûl, küfür ve şirk olarak değerlendirilen bir inançtır. Bu kavramın İslâm dininde kabul görmemesinin temelinde, Allah'ın mutlak ve aşkın bir varlık olması inancı yatar. Hulûl, bir varlığın başka bir şeye tahsis edilmesini, mekâna veya zamana muhtaç olmasını, parçalara bölünmesini, değişmesini ve aşağı varlıklara intikal etmesini gerektirir. Oysa Allah Teâlâ, maddeden münezzeh, ezeli ve ebedî olan Vâcibü'l-Vücûd'dur. O, cevher, araz veya cisim gibi yaratılmışlara ait vasıfları taşımaz. Bu nedenle, Allah'ın hem zatına hem de sıfatlarına hulûlün isnat edilmesi, O'nun ulûhiyetine aykırı kabul edilir. (Bağdadî, 1928, ss. 77-78)

Reşîd Rızâ'nın Hayatı

Muhammed Reşîd Rızâ, 1865 yılında Lübnan'da saygın bir ailede dünyaya gelmiş, İslâm dünyasının modernleşme sancıları çektiği bir dönemde fikirleriyle ön plana çıkmıştır. Genç yaşta modern bilimleri de içeren bir eğitim almasına rağmen, asıl entelektüel dönüşümünü Cemâleddîn-i Efgânî ve Muhammed Abduh'un çıkardığı el-Urvetü'l-vüşkâ dergisi sayesinde yaşamıştır. Bu dergideki yazılar, onun reformist düşüncelerini şekillendirmiş ve Abduh ile tanışarak onun en yakın öğrencisi olmasına vesile olmuştur. 1897'de Mısır'a hicret eden Rızâ, burada hocasının da onayıyla el-Menâr dergisini kurmuş ve bu platformu ömrünün sonuna kadar ıslahat düşüncelerini yaymak için kullanmıştır.

Reşîd Rızâ, her ne kadar hayatı boyunca hocası Muhammed Abduh'un izinden gitse de, Sünnî düşünceye olan yaklaşımı ve Selefi kimliği noktasında ondan belirgin bir şekilde ayrılmıştır. Abduh, dinî düşüncesini belli bir mezhebe ya da ekole hapsedmeyen, yeri geldiğinde Mu'tezilî, Selefi veya Eş'arî gibi farklı düşünce sistemlerinden faydalanan esnek bir yaklaşım sergilemiştir. Onun için önemli olan, akıl ve vahiy arasında bir çelişki görüldüğünde akli önceleyerek nassları yorumlamaktır. Reşîd Rızâ ise, hocasının aksine, Selefi düşünceye sıkı sıkıya bağlı kalmış ve bu çizgiyi kararlı bir şekilde savunmuştur. Kendi ifadesiyle, "kesinlikle Selef ekolü üzerine" olduğunu ve bu yolda yaşayıp öleceğini belirtmiştir. Onun bu katı Selefi duruşu, kendisini Hanbelîlik çizgisine yaklaştırmış ve Vehhâbilik hareketine destek vermesine, hatta bu hareketi savunan el-Vehhâbiyyûn ve'l-Hicâz adlı bir eser kaleme almasına yol açmıştır. Reşîd Rızâ, İslâm dünyasının içinde bulunduğu geri kalmışlığın temel nedeninin taklitçi zihniyet olduğunu savunmuştur. Ona göre ulema, enerjisini gereksiz mezhepsel tartışmalara harcamış ve ictihad ruhunu kaybetmiştir. Bu durum, Müslümanların hem kendi öz kaynaklarından hem de modern dünyanın ilerlemelerinden kopmasına neden olmuştur.

Batı'nın ilmî ve teknolojik ilerlemesini takdir etmekle birlikte, körü körüne Batı hayranlığına karşı çıkmıştır. Ona göre Batı medeniyeti, maddî ilerlemeye odaklanırken manevî ve ahlakî boyutları ihmal etmiştir. Bu sebeple Müslümanların kendi öz değerlerini koruyarak, Batı'nın ilmî ve teknolojik birikimini alması gerektiğini savunmuştur.

Güncel sorunlara çözüm bulmak için zorunlu görmüş; ibadetler gibi değişmez naslar ile muamelat gibi zamana ve şartlara göre yorumlanabilecek konular arasında bir ayrım yapmıştır. Bu bağlamda, maslahat prensibine vurgu yapmış ve mezhep taassubunun terk edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Muhammed Reşîd Rızâ, Muhammed Abduh ile İslâm dünyasındaki modern ıslahat hareketinin en önemli isimlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Onun düşünceleri, sadece yaşadığı dönemi değil, günümüzdeki pek çok dinî ve siyasi akımı da etkilemeye devam etmektedir.(Özervarlı, 2008, ss. 14-18)

Ahmed Hamdi Akseki

1887 yılında Antalya'nın Akseki ilçesi Güzelsu nahiyesinde dünyaya gelmiş, İslâm ilimleri ve felsefeyi bir araya getiren çok yönlü bir eğitimden geçmiştir. İlk dinî ve Arapça eğitimini babası ve yöre medreselerinden alan Akseki, daha sonra Ödemiş ve İstanbul'da dönemin önde gelen âlimlerinden dersler alarak kendisini geliştirmiştir. Fatih dersiâmlarından Bayındırlı Mehmed Şükrü Efendi'den icâzet alması ve Mehmed Âkif Ersoy gibi isimlerden özel dersler alması aynı zamanda Dârülfünun ve Medresetü'l-Mütehassısîn gibi modern eğitim kurumlarında felsefe ve kelâm eğitimi alması, onu hem geleneksel hem de modern düşünceye vakıf bir aydın konumuna yükseltmiştir. Akseki'nin düşünce dünyası hem gelenekçi hem de yenilikçi bir sentez sunar. O, bir yandan hurafe ve bâtıl inançlarla mücadele ederken, diğer yandan da Batı'dan etkilenen ve İslâm'ı küçümseyen akımlara karşı durmuştur. Özellikle

Reşid Rızâ'nın eserlerini tercüme ederek ıslahatçı fikirleri Türkiye'ye taşıması, onun İslâm dünyasındaki yenilenme hareketlerine olan ilgisini göstermektedir. Mezâhibin Telfîki ve İslâm'ın Bir Noktaya Cem'i adlı tercümesi, bu bağlamdaki en önemli çalışmalarından biridir. Millî Mücadele'ye verdiği destekle vatanseverliğini kanıtlayan Akseki, Cumhuriyet'in ilk yıllarında din eğitimi ve Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatının kurulmasında kritik görevler üstlenmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nda önce danışma kurulu üyesi, ardından reis muavini ve son olarak başkanlık görevini üstlenerek, dinî bilgilerin halka ulaştırılmasına ve din eğitiminin modern müfredatlara entegrasyonuna büyük katkılarda bulunmuştur. Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsiri ve Sahîh-i Buhârî'nin tercümesi gibi temel eserlerin yayımlanmasına öncülük etmesi, onun kültürel ve ilmî mirası koruma çabasının bir göstergesidir. Ahmet Hamdi Akseki, sadece yazdığı 16 eser ve 657 makaleyle değil, aynı zamanda Kur'an'ın Türkçe tercümesiyle namaz kılınması gibi tartışmalı konulara karşı ilmî ve cesur duruşuyla da tanınmıştır. Onun eserleri, İslâm Dini, Ahlâk Dersleri ve Yavrularımıza Din Dersleri gibi başlıklar altında, dinî bilginin geniş halk kitlelerine ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı'ndaki uzun hizmet süresi boyunca, dinî değerleri toplum hayatının merkezinde tutma mücadelesini Ahmet Hamdi Akseki, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinin entelektüel karmaşası içinde, geleneksel birikimle modernleşme çabalarını uzlaştırmaya çalışan, Türkiye'nin dinî ve ilmî hayatına derin izler bırakmış bir âlim ve düşünürdür. (Bolay, 1989, ss. 293-295)

Akaid-i İslamiye

Muhkem ve Müteşâbih

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلَةٍ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ²

Herhangi bir dilde ifade edilen söz iki ana kategoriye ayrılır: Birincisi "nusûs"tur (açık metinler). Bunlar anlamı son derece net olan, hiçbir karmaşıklık veya belirsizlik içermeyen ifadelerdir. Konuşanın ne kastettiği, hiçbir ek açıklamaya veya yoruma ihtiyaç duymadan kolayca anlaşılır. İkinci kısım ise kapalılık ve belirsizlik içeren, ya da mecâz ve kinâye

² Al-i İmran Suresi'nin 7. ayet-i kerimesinde geçen "وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ" (ilimde köklü olanlar/derinleşenler) ifadesinin yorumu konusunda İslam âlimleri arasında iki temel görüş bulunmaktadır: Selef-i Salihin (ilk dönem âlimleri) ve Müteahhirin Ulema (sonraki dönem âlimleri). Selef-i Salihin'e göre, ayette geçen "وَالرَّاسِخُونَ" lafzı, kendisinden önceki "إِلَّا اللَّهُ" (ancak Allah) kelimesine atfedilmez; yani ayrı bir cümle başlangıcıdır. Bu durumda ayetin anlamı şöyle olur: "Ey Muhammed! O, sana Kitab'ı (Kur'an'ı) indirendir. Onun bir kısmı muhkem ayetlerdir ki, bunlar Kitab'ın temelini oluşturur. Diğer bir kısmı ise müteşâbih ayetlerdir. Kalplerinde sapkınlık bulunanlar, fitne çıkarmak ve kendi bozuk yorumlarını (te'vil-i faside) yapmak amacıyla Kur'an'ın müteşâbih olan kısmına uyarlar (muhkem olanı bırakıp). Müteşâbih ayetlerin gerçek yorumunu (te'vilini) ise Allah'tan başkası bilemez. İlimde derinleşmiş ve sağlam bilgiye sahip olanlar derler ki: 'Biz ona (Kur'an'ın bütününe) inandık; muhkem ve müteşâbih ne varsa hepsi Rabbimiz katındandır. 'Ancak gerçek akıl sahiplerinden başkası düşünüp ibret almaz (tezekkür ve teakkul edemez)."(Altuntaş & Muzaffer Şahin, 2011) Bu yoruma göre, müteşâbih ayetlerin kesin anlamını sadece Allah bilir; ilimde derinleşmiş olanlar ise bu ayetlere Allah'tan geldiği için iman ederler, ancak manaları hakkında kesin bir hüküm yürütmezler. Müteahhirin Ulema ise "ve'r-râsihûne" lafzını, Allah lafz-ı celali üzerine atfederek (bağlayarak) yorumlamışlardır. Bu yaklaşıma göre ayet-i kerimenin anlamı şöyle olur: "Müteşâbih ayetlerin gerçek yorumunu (te'vilini) Allah Teâlâ'dan başka ve bir de ilimde derinleşmiş olanlardan (rasihlerden) başkası bilemez."

Bu yoruma göre, müteşâbih ayetlerin gerçek manasını sadece Allah değil, aynı zamanda Allah'ın kendilerine özel bir ilim verdiği, ilimde derinleşmiş bazı seçkin kullar (rasih âlimler) da bilebilirler. Her iki yorum da Kur'an'ın farklı nitelikte ayetler içerdiğini ve bu ayetlerin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda farklı yaklaşımların bulunduğunu göstermektedir. Bu, İslam düşünce geleneğindeki zengin tefsir takip ettikleri metodun bir yansımasıdır.

yoluyla ifade edilen sözlerdir. Bu tür ifadeler, başka anlamlara da benzeyebildiği için asıl kastedilen mana gizli kalır ve herkes tarafından anlaşılamaz. Bu kastedilen manayı ancak, o şüpheli veya müteşabih³ (benzeşen) kelamın ait olduğu ilmi, o kelamın kullanıldığı dilin kelime dağarcığını, cümle yapılarını ve üsluplarını çok derinlemesine bilen kişiler anlayabilir. Hatta sadece o dili ve o ilmi bilmek de yeterli değildir; bunun yanı sıra, o ilmin ve konunun özel terimlerini (ıstılahat-ı mahsusa) da bilmek gerekir. Böylece kişi, detayları (fürûu) temel prensiplere (usûlüne) bağlayabilir ve türetilmiş kavramları (ebnâyı) ana kökenlerine (ümme-hata) kolayca ilişkilendirebilir.

Şimdi bunu bir örnek ile açıklayalım. Örneğin, nahiv (dilbilgisi) âlimleri için (فَعَلَ) kelimesinin anlamı şudur: "اللفظ الذي يدل على معنى مستقل بالفهم مقترن بأحد الأزمنة الثلاثة" Üç zamandan (geçmiş, şimdiki, gelecek) birine bağlı olan ve tek başına anlaşılan bir anlama işaret eden sözcük. "fiil" kelimesi nahivcilere göre bu anlama geldiği gibi, bazen sözlük anlamı olan "meydana gelmek" veya "olmak" (حَدَّثَ) manasında da kullanılır. Bu nedenle, bir kişi nahiv terimlerini ve aynı zamanda dilin sözlük anlamlarını bilmezse, o dilde karşılaştığı "فَعَلَ" kelimesinden ne kastedildiğini anlamakta güçlük çeker, hatta şaşırıp kalır; asıl murat edilen manayı anlayamaz. Ancak, o ilimde ve o dilde derin bilgiye ve yetkinliğe sahip olanlar (meleke ve rusûh sahibi olanlar), bu kelamı dilbilgisinin genel kurallarına uygun olarak yorumlayarak, kastedilen manayı anlamakta zorluk çekmezler. Bu konuda bir yanlışlığa düşmezler.

Yukarıda zikrettiğimiz ayet-i kerime bize gösteriyor ki: Kur'an-ı Kerim'de muhkem⁴ (anlamı açık ve net) ayetler bulunuyor. Bu ayetleri anlamakta akıl kesinlikle yanlışlığa düşmez, manalarını doğrudan idrak eder. Onlar, yüce Kitab'ın ve İslam dininin temelini oluşturur. Müteşabih (birden fazla anlama gelebilen veya kapalı olan) olarak adlandırılan diğer ayetler ise, dinin esası olan muhkem ayetlere döner ve onların ışığında yorumlanır. İşte Kur'an-ı Kerim'de yer alan muhkem ayetlerden biri, Yüce Allah'ın tenzihine ve hiçbir şeye benzemediğine dair olan

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ⁵

ve

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ⁶

Ayet-i kerîmeleridir. Şimdi sunacağımız ayet-i kerimede muhkem ile müteşâbihin her ikisini bir arada bulunduran ayetlerden:

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعاً قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ⁷

³ Müteşabih, Kur'an ilimleri içinde önemli bir yer tutan bir kavramdır. Tefsir âlimleri, Kur'an'da birden fazla anlama gelebilecek ayetlerin varlığını kabul ederler. Ancak, hangi ayetlerin bu kategoriye girdiği konusunda görüş ayrılıkları bulunur. Sözlükte "birçok yönden birbirine benzeyen" anlamına gelen müteşâbih, dini terim olarak "anlaşılması güç, zira birden fazla yoruma açık bir söz veya ifade" olarak tanımlanır. Bu ayetler, şekil, renk, tat veya soyut kavramlar (adalet, zulüm gibi) gibi nitelikler açısından benzeşmeler içerebilir. Ayrıca, anlamının lafzın kendisinde gizli olduğu ve kolayca idrak edilemeyen ifadeler de bu kapsamdadır. Bu nedenle, müteşâbih ayetlerin yorumlanması genellikle zordur. (Cürânî, 1433, ss. 200-202; İsfehânî, 2001, s. 1: 335)

⁴ Muhkem, terimi, etimolojik olarak "engellemek", "reddetmek" ve "zulmü menetmek" gibi anlamlara tekabül eder. ((İbn Manzûr, 1414, s. 128)) Kur'an terminolojisindeki kullanımı ise, lafzında herhangi bir kapalılık veya ihtilaf barındırmayan, dolayısıyla anlamı açık ve net olan ifadeleri tanımlar. Başka bir deyişle, muhkem, yorum farklılıklarına yol açmayacak derecede anlam kesinliğine sahip metinlerdir. Bu niteliğiyle muhkem ayetler, Kur'an'ın temel prensiplerini ve hukuki hükümlerini oluşturur. ((Suyûtî, 2006, ss. 639-641))

⁵ Hiçbir şey O'na benzemez. Şûrâ, 42/11.

⁶ Senin izzet sahibi Rabbin, onların nitelemelerinden münezzehtir. Sâffât, 37/180.

⁷ (Allah'ı hakkıyla takdir edemediler. Kıyamet günü yeryüzü bütünüyle O'nun avucundadır. Gökler de O'nun sağ eliyle dürülmüş olacaktır. O, onların ortak koştuklarından uzaktır, yücedir). Zümer, 39/67.

ayet-i kerimesi ise hem muhkem hem de müteşabih unsurları bir arada barındıran ayetlerdendir.

Şunlarda müteşabih ayeterdendir:

يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ⁸, ”بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ
يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ⁹
وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ¹⁰
الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى¹¹

Müteşabih ayetler iki kısma ayrılır.

Birincisi hem insanlara hem de Allah'a atfedilen sıfatlar, tecelliler (şuûn) ve bazı varlıklardır.

Evet, insanlara nispet edilen (mesela görmek/basar, el/yed, üstte olma/fevk gibi) bazı sıfatlar vardır ki, bunlar aynı zamanda Allah Teâlâ için de kullanılır. Ayrıca, alışveriş yapma/mübayaa, harcama/infak gibi yine insanlara atfedilen birtakım tecelliler de (şuûn) Allah'a nispet edilmektedir.

Bu tür müteşâbih ayetler, Kur'an-ı Kerim'in bir kısmına inanıp diğer kısmını inkâr eden, yalnızca kendi hevalarına (arzularına) uyarak bilgisizce insanları saptıran ehl-i zeyğ (doğru yoldan sapanlar) ve te'vilcileri (ayetleri keyfi yorumlayanları) yanıltıyordu. Bunların bir kısmı tecsîme (Allah'a cisim isnat etme), diğer bir kısmı da hulûl (Allah'ın yarattıklarına girmesi) mezhebine yöneliyor, Cenab-ı Hakk'ın -haşa- cisim olduğunu veya cisimlere girdiğini iddia ediyorlardı. Bu batıl iddialarını da müteşâbih ayetlerle ispatlamaya kalkışıyorlardı.

افتراء على الله قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ¹².

Allah'a iftira ettiler, şüphesiz saptılar ve doğru yolu bulmuş değillerdi.

Cehennem hakkında Kur'an'da geçen, gayb âleminde haber veren bazı ayetler müteşâbih ayetlerdendir.

Örneğin:

- عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ¹³
- إِنَّ شَجَرَتَ الرَّقْمِ¹⁴
- طَعَامُ الْإِنْتِمْ¹⁵
- كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ¹⁶
- كَغَلِي الْحَمِيمِ¹⁷

⁸Aksine O'nun iki eli de açıktır, dilediği gibi verir. Mâide, 5/64.

⁹Üzerlerinde hâkim ve üstün olan Rablerinden korkarlar. Nahl, 16/50.

¹⁰O, kullarının üstünde mutlak hâkimiyet sahibidir. En'am, 6/18.

¹¹Rahmân olan Allah arşa istivâ etmiştir. Tâ-Hâ,20/5.

¹²Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri Allah'a iftira ederek haram sayanlar mahvolmuşlardır; onlar sapıtmışlardır, zaten doğru yolda da değillerdi. En'am, 6/140.

¹³Müddessir, 74/30.

¹⁴Şüphesiz zakkum ağacı. Duhân, 44,43.

¹⁵Günahkârın yiyeceğidir. Duhân, 44,44.

¹⁶Erimiş maden gibi karınlarda kaynar. Duhân, 44,45.

¹⁷Kaynar suyun fokurdayışı gibi. Duhân, 44, 46.

Bu konuda İslam âlimler şöyle der: Cennet, cehennem; bunların şekilleri, içlerindeki şeyler, aynı şekilde kıyametle ilgili diğer tüm konular, melekler, cinler ve şeytanlar, göklerin yedi kat olması, Arş, Kürsî gibi gayb âlemine dair Kur'an-ı Kerim'de ne kadar ayet varsa, bunların hepsi de müteşâbihâtandır. Çünkü bu tür şeylerin gerçek mahiyetini Allah'tan başka hiç kimse bilmez. Bazen bu gibi şeylerin te'vilini ilimde derinleşmiş âlimler de bilebilirler.

Kur'an'da yer alan müteşâbih ayetlerin bilgisizce yorumlanması pek çok kişiyi sapkınlığa düşürmüş hatta bu kişiler, başkalarını da yanlışla sürüklemişlerdir. Öyle ki, müteşâbih ayetleri anlama konusunda sapkınlığa düşenlerin sayısı, özellikle Allah'ın sıfatları hakkında gelen ayetleri yanlış yorumlayıp sapanlardan bile daha fazladır. Batıniyye¹⁸ fırkasının tarihine, özellikle Mısır'daki Ubeydîler'in (Fâtımîler)¹⁹ ve günümüzde ortaya çıkan Bâbîler ile Bahâîler'in²⁰ davetçileri ve propagandacılarına aşına olanlar, burada özetle bahsettiğimiz durumun detaylarını çok daha net anlayacaklardır.²¹

Selef ve Halefin Müteşâbihâtındaki Mezhepleri

Şimdiye kadar bahsettiğimiz konudan anlaşıldığı üzere, müteşâbih (yoruma açık) ayetler iki kısma ayrılır:

Birinci kısım, hem insanlara hem de Cenab-ı Allah'a (c.c.) isnat edilen (atfedilen) sıfatlar, haller (şuûn) ve nesnelerdir.

- Evet, insanlara atfedilen, mesela işitme (sem'), görme (basar), el (yed), üstte olma (fevk) gibi birtakım sıfatlar vardır ki, bunlar Cenab-ı Hakk'a da atfedilir.
- Yine aynı şekilde, alışveriş (mübayaa), infak etme (harcama) gibi insanlara ait bazı haller ve fiiller (şuûn) de Yüce Allah'a nispet edilmektedir.

¹⁸ Batın kelimesi, sözlükte gizli, görünmeyen, iç yüz ve sır gibi anlamlara gelir. ((İbn Manzûr, 1414, s. 13: 52)) Dini terminolojide ise batınlık, her görünen şeyin (zahir) bir de gizli bir yönü (batın) olduğuna, her dini metnin (nas) ise özel bir yorumunun (tevil) bulunduğu inanan akımları tanımlar. Bu özel ve gizli anlamların ancak Allah tarafından tayin edilmiş veya O'nunla özel bir bağı olan masum bir imam tarafından bilinebileceği iddia edilir. ((İlhan, 1992, ss. 190-194))

¹⁹ Fâtımîler hakkında geniş malumat için; (Seyyid, 1995, ss. 237-240) Bakılabilir.

²⁰ Bahailik, 19. yüzyılda İran'da doğmuş, tüm büyük dinlerin tek bir kaynaktan geldiğine ve zamanla gelişerek ilerlediğine inanan monoteist bir dindir. Temelinde dünya birliği, ırk ve cinsiyet eşitliği, bilim ve din uyumu gibi ilkeler bulunur. Merkezi İsrail'in Hayfa şehridir. ((Fığlalı, 1991, ss. 464-468))

²¹ Bu Asrın En Büyük Bid'atları: Bâbîlik ve Bahâîlik

Bu çağda Müslümanlar arasında ortaya çıkan en büyük bid'atlar (dinde sonradan uydurulan şeyler), Bâbîlik ve Bahâîlik fitneleridir. Zira bazı gafillerin sandığının aksine, bunlar yeni bir mezhep değil, aksine yeni bir din icat etmişlerdir.

Bu hareketlerin temel inançlarına göre, Bahâullah (Bahâîliğin kurucusu), Hristiyanların beklediği Mesih İsa gibi, hatta Nahl Suresi 16/33. ayette bahsedilen "Rabbinin emrinin gelmesi" ile kastedilenin kendisi olduğuna inanılan yüce bir ruhtur.

"Onlar kendilerine yalnız meleklerin veya senin Rabbinin buyruğunun gelmesini mi bekliyorlar? Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı. Allah onlara zulmetmemiştii, ama onlar kendilerine yazık ediyorlardı." (Nahl, 16/33).

Ancak bunların iddia ettiği din, İslamiyet'ten çok Hristiyanlığa daha yakındır. Bu bozguncular, uydurdıkları bu yeni dini başlangıçta gizlice yaymışlardır. Daha sonra ise "Dürri'l-Behiyye" adıyla kitapları basılmıştır. Bu kitapta, Kur'an'ın belagat ve fesahat (edebi güzellik) açısından mucize oluşu inkâr edildiği gibi, Kur'an ayetleri de kendi bid'at ve sapkınlıklarına uygun şekilde yorumlanmaktadır (tevil edilmektedir).

Bu durumun Müslümanlar üzerinde yaratacağı fitne ve fesat, bir Hristiyan'ın İslamiyet aleyhine yazdığı iftiralardan bile daha büyüktür. Çünkü bu kitapların içi tahrif edilmiş (bozulmuş) birçok Kur'an ayetiyle dolu olduğu gibi, yazarının ismi de İslam'ı çağırıştırılmaktadır (Müslüman ismidir).

Bu hareketlerin temelini oluşturan "el-Beyân" ve "el-Kitâbü'l-Akdes" adında iki kitap daha vardır.

Allah, İslam ümmetini bunların bozgunculuğundan korusun. (Ahmed Hamdi)

İkinci kısım gayb âleminin (görünmeyenler âlemi) durumlarına dair bahsedilen şeylerdir. Cenab-ı Hak, bu gayb âlemiyle ilgili bazı şeyleri gördüğümüz bu dünyada (âlem-i şهادette) bir benzeri (naziri) olacak şekilde yaratmış, bazılarını ise hiçbir benzeri ve eşi olmayan (nazir ve şebihli olmayan) şekilde var etmiştir.

Bu tür şeylere iman etmek ve inanmak, gayba iman etmektir. Bu ise her dinin temeli ve ana direğidir. Evet, her dinde bu ölçü kesindir.

Şu kadar var ki, İslam dininde iman, aklın hükmüne boyun eğme şartıyla kabul edilir. Bu nedenle, aklın imkânsız (istihale) ve muhal (akla aykırı) olduğuna hükmettiği şeye hiçbir kimse iman etmekle yükümlü değildir. Aksine, şeriatın zahirinde (görünen yüzünde) akla aykırı gibi duran şeyleri yorumlama (te'vil etme) ve onu akla uygun hale getirme (tatbik ve tevfiik etme) vaciptir (gereklidir).

Müslümanlar, İslamiyet'le gurur duyarken, dinin temel ilkelerinin akli delillerle desteklendiği ve diğer dini konuların da bu akli delillere dayandırılacağı, yani her alanda akli delillerin bir ölçüt olarak kabul edileceği konusunda fikir birliğine varmışlardır.

Allah'ın sıfatlarıyla ilgili gelen ve ehl-i tevhit (tevhit inancına sahip olanlar) arasında dillerde ve kitaplarda yaygınlaşan müteşabih (yoruma açık) ayet ve hadisler hakkında Müslümanlar iki ana yaklaşıma ayrılmışlardır: Mezheb-i Selef (Selef Mezhebi): İlk dönem Müslümanlarının benimsediği yaklaşım. Mezheb-i Halef (Halef Mezhebi): Sonraki dönem âlimlerinin benimsediği yaklaşım.

1- Selef Mezhebi'ne göre müteşabih ayetlere yaklaşım şöyledir:

Zahirine iman: Müteşabih ayetlerin zahiri (görünen) anlamına inanmakla birlikte, bu zahirin akla getirebileceği benzetmelerden (teşbihlerden) Allah'ı tenzih etmek (uzak tutmak, yüce olduğunu kabul etmek) esastır. Anlamı Allah Bilir: Selef âlimleri der ki: Allah'a atfedilen "el", "sağ", "sol", "Arş'a oturma" ve benzeri ifadelerden kastedilen gerçek anlamı sadece Allah bilir. Mezheb-i Tefviz: Bu yaklaşıma İslam âlimleri "Mezheb-i Tefviz" (Allah'a bırakma mezhebi) adını verir ve bunun en güvenli (eslem) yol olduğunu belirtirler.

2- Halef Mezhebi'nin müteşabih ayetlere yaklaşımı ise:

Halef Mezhebi'ne uyan âlimler, bu konuda gelen ifadeleri, dil kurallarının gerektirdiği mecaz ve kinaye yollarıyla yorumlarlar. Bu âlimler, müteşabih ifadeleri, Allah'ı teşbihten uzak tutan (tenzih) kurallara uygun bir şekilde yorumlayarak açıklarlar. Halef âlimlerinin temel amacı, nakil (ayet ve hadislerdeki metinler) ile akıl arasında görülen bir görünüşte bulunan uyumsuzluğu ortadan kaldırarak, bu ikisini birbirine muvafık hale getirmektir. Bu yaklaşıma sahip âlimler, bu mezhebe "Mezheb-i Te'vil" adını verir ve bunun daha bilgili ve daha sağlam (âlem ve ahkem) bir yol olduğunu söylerler.

Şu konuda fikir ayrılığına düşmemek gerekir: Bu tür ayetler kesinlikle boşuna, faydasız olarak indirilmemiştir. Ayrıca bunlar, insan aklının kavrayamayacağı şeyler değildir. Aksine, bu ayetler Arap dilinin üslubuna göre gelmiştir. Bu müteşabih (benzerlik içeren) ayetlerin faydasız olduğunu düşünmeye ne gerek var? Hiçbir şey olmasa bile, bu ayetler sadece ruhlar üzerine, onları kötü şeylerden arındırıp en kutsal âleme çekmek için, bir ilahî korku ve yücelik duygusu aşılır ve imanı güçlendirir. Arap diline ve doğru, makbul bir inanca sahip olan bir kimse, "Allah'ı hakkıyla takdir edemediler. Kıyamet günü bütün yeryüzü O'nun bir avucundadır." ayetini okuduğunda veya işittiğinde, Allah'ın yüceliğinin her şeyi kuşattığını ve dünya ve içindekilerin O'na göre zerre kadar bile önemli olmadığını anlamakta hiç zorlanmaz. Bu kimse, Allah'ın (celal ve yüceliğiyle) bizim elimize benzemeyen bir elinin ve sağ elinin

olduğuna, yeryüzü üzerindeki hâkimiyetin O'nun kudret elinde dürülüp büküldüğüne şüphe duymadan ve benzetme yapmadan inanabilir. Ya da bu sözün, ilahi yüceliği temsil ettiğini, o günde hem yüce hem de aşağı âlemlerin işleriyle sadece Allah'ın tek kalacağını, başkası için ise kesinlikle bir iş, bir kazanç, emir, yasak, zarar veya fayda gibi şeylerin olmayacağını temsil için geldiğine inanabilir. Bu ayet, muhkem (anlamı açık) olan "Din gününün sahibi" ayetinin anlamındadır.

Mananın elbisesi olan ibarelerin farklı olmasıyla, aynı anlamın vicdanlarda farklı etkiler bırakacağını ve etki açısından en güçlü, aydınlık ve aydınlatıcı kelamın, benzetmelerle gelen söz olduğunu kimse inkâr edemez.

Arap dilinin inceliklerini bilen ve dilde bu tür ifadelerin olduğunu anlayan herkes —hatta çocuklar bile— bu gibi ayetleri okuduklarında, Allah'ı yarattıklarına benzetme tehlikesini kesinlikle akıllarından geçirmezler. Çünkü dilde bu tür ifadeler sıkça kullanılır. Mesela, "Şu bölge, bu ülke ya da filan kabile falan kişinin elindedir" veya "Amr, Zeyd'i yüzük gibi parmağına takmış, istediği gibi çeviriyor" denilir. Bu ifadelerden kastedilen, o bölgenin, o kabilenin veya o kişinin gücünü ve nüfuzunu anlatmaktır.

Kuran'da ve sahih hadislerde geçen bu tür müteşabih (benzerlik içeren) ifadelerden asıl amacın, anlamı açık ayetler ve akıl yoluyla sabit olan inançları pekiştirmek olduğunu, Allah'ın celâl ve azamet sıfatlarını anarak insanları kötülüklerden ve çirkinliklerden uzaklaştırmak, onları cemâl sıfatlarıyla huzurlu ve güvenli yerlere çekmek olduğunu anlayanlar, şüphesiz ki Allah anıldığında kalpleri korkuyla dolan, Allah'ın zikriyle kalpleri sükûnete eren müminler arasına katılırlar.

Bu gerçeği bilen ve düşünen kişi, hiçbir müteşabih (benzerlik içeren) ayet karşısında şüpheyeye düşmez. İster bu ayetlerin anlamını tamamen Allah'a havale etsin, ister tevil (yorumlayarak) etsin. Çünkü birçok araştırmacı, Allah için kullanılan tüm sıfatların aslında müteşabihat grubuna girdiğini açıkça belirtir. Bu durum, bu tür bilgilerin sadece işitme (vahiy) yoluyla bilinebileceği gerçeğine dayanır.

İmâm-ı Gazâlî'de tasrih ediyor ki "Kudret" lafzı, Cenâb-ı Hakk'ın kendisiyle mümkünatı icad ve idam ettiği sıfat için müsteardır. Hâlbuki bu mana, vazıh lügatin hatırına gelmekten pek yüksektir; binaenaleyh nerede kaldı ki bu manaya delalet etmek için lafzı vazıh etsinde o lafızda hakikaten o mana üzerine delalet etsin! İmâm-ı Gazâlî pek doğru söylüyor. Çünkü "kudret" lafzı, insanda olan manaya vazolunmuştur; hâlbuki insandan ne icad sadır olur, ne de idam, zira bütün hükema ve aklen ittifak ediyorlar ki: kudret-i beşer ancak mevcutta tasarruf eder.

İmam Gazâlî şöyle açıklıyor: "Kudret" kelimesi, Allah'ın mümkün olan her şeyi var etme ve yok etme sıfatı için mecazi olarak kullanılmıştır. Aslında bu anlam, kelimenin açık anlamıyla akla gelebilecek bir şeyden çok daha yücedir. Dolayısıyla, bu anlama işaret etmesi için özel bir kelimenin belirlenmesi ve o kelimenin de bu anlama gerçekten delalet etmesi söz konusu olamaz. İmam Gazâlî çok doğru söylüyor; çünkü "kudret" kelimesi, insandaki gücü tanımlamak için kullanılmıştır. Oysa insandan bir şeyi yoktan var etmek ya da tamamen yok etmek sadır olmaz. Nitekim tüm filozoflar ve akıl sahipleri, insan gücünün ancak zaten var olan üzerinde tasarruf edebileceği konusunda hemfikirler.

Diğer müteşabih (benzerlik içeren) ifadelere gelince: Bunların anlamları akla ve dinin temel kurallarına aykırı olmaz. Eğer bu konularda metinler kesinse, onlara görünen şekliyle inanmak ve kabul etmekle yükümlüyüz. Her durumda, bu ifadeleri olduğu gibi kabullenmek zorundayız.

SONUÇ Kur'an-ı Kerim, anlamı açık ve net olan muhkem ayetlerle, birden fazla yoruma açık olan müteşabih ayetleri bir arada barındıran eşsiz bir hitap biçimidir. Bu makalede de

görüldüğü üzere, muhkem ayetler İslam inancının temelini, helal, haram, ibadet, ahlak ve muamelât gibi değişmez prensiplerini oluşturur. Bu ayetler, herhangi bir yoruma ihtiyaç duymadan, muhatapların zihinlerinde tek ve net bir anlam bulur. Kur'an'ın bu yönü, evrensel ve kalıcı bir rehber olmasının en güçlü kanıtıdır. Ancak Kur'an'ın bu muhkem yapısının yanı sıra, müteşâbih yönü de onun mucizevi yönünün ayrılmaz bir parçasıdır. Müteşâbih ayetler, basit bir kapalılık veya anlamsızlık ifadesi değildir. Aksine, onlar, "bilinmeyen bilinen" (el-ma'lûm'ül-mechûl) bir hitap tarzıdır. Bu ayetler, farklı zamanlarda ve farklı insan gruplarına hitap edebilme yeteneği sayesinde, Kur'an'ın mesajını her dönemde taze ve canlı tutar. Bir ayetin sarîh (açık) manasının altında, muhataplarının bilgi, kültür ve idrak seviyesine göre değişen farklı anlam katmanları barındırması, Kur'an'ın zaman ve mekân üstü bir kitap olduğunun en somut delilidir.

Müteşâbih ayetlerin varlık nedeni, sadece Kur'an'ın edebî zenginliğini göstermekle kalmaz, aynı zamanda Yüce Allah'ın ilminin sonsuzluğunu ve her şeyi kuşatıcılığını da ispatlar. Bu ayetler, insan aklının sınırlarını zorlayan, gayba taalluk eden veya Allah'a insana benzeyen sıfatlar (antropomorfik) atfeden ifadelerle gelir. Bu durum, insanları Allah'ı O'nun şanına yakışır bir şekilde anlamaya, O'nu mahlukatına benzetmekten tenzih etmeye teşvik eder. Ne var ki, bu ayetler tarih boyunca mezhebi yorumların ve yanlış anlamaların da kaynağı olabilmektedir. Batınîlik, Fâtımîler, Bâbîlik ve Bahâîlik gibi akımların, bu ayetleri kendi heva ve arzularına göre yorumlamaları, İslam düşüncesinde ciddi sapmalara yol açmıştır. Bu bağlamda, İslam âlimlerinin müteşâbih ayetlere yaklaşımı iki ana kola ayrılmıştır: Selef mezhebi, bu ayetlerin gerçek anlamını sadece Allah'a havale ederek (tefvîz), yanlış yorumlardan kaçınmayı en güvenli yol olarak görmüştür. Halef mezhebi ise, bu ayetleri, dilin mecâz ve kinâye kuralları çerçevesinde akla ve muhkem ayetlere uygun şekilde te'vil etmeyi tercih etmiştir. Her iki yaklaşım da Allah'ın tenzihine ve O'nun her türlü eksiklikten münezzehe olduğuna olan inanç etrafında birleşmiştir. Müteşâbih ayetlerin Kur'an'daki varlığı, insanın kendi acziyetini idrak etmesi ve Allah'ın sonsuz ilmine olan inancını pekiştirmesi açısından büyük bir hikmet taşır. Bu tür ifadelerin yorumlanmasına dair yaklaşımlar, tarihsel süreçte farklı İslâmî ekollerin mezhebî duruşlarıyla yakından ilişkilidir. Mütakaddimîn (İlk Dönem Âlimleri) olarak bilinen Selef âlimleri, müteşâbih ayetler karşısında en temkinli duruşu sergilemişlerdir. Onlar, bu ayetlerin gerçek anlamını ancak Allah'ın bilebileceğini kabul ederek yoruma girmekten kaçınmış, bu yaklaşımı anlamını Allah'a havale etme olarak benimsemişlerdir. Muteahhirîn (Sonraki Dönem Âlimleri) ise, özellikle kelâm ilminin gelişimiyle birlikte daha rasyonel bir metodoloji izlemiştir. "Akıl ile nakil çatıştığında akıl esas alınır, nakil tevil edilir" kaidesiyle hareket eden bu âlimler, müteşâbih ayetleri yorumlama yoluna gitmişlerdir. Örneğin, Allah'a atfedilen "el" ifadesini, fiziksel bir organ olarak değil, mecazi olarak "kudret" şeklinde tevil etmişlerdir. Bu tevil yetkisini ise ancak tefsir âlimlerinin kullanabileceğini belirtmişlerdir.

Farklı mezheplerin bu konudaki görüşleri de çeşitlilik gösterir. Mu'tezile âlimlerinin bir kısmı müteşâbih ayetlerin tevilini yalnızca Allah'a has kılarken, diğer bir kısmı ise derin ilim sahiplerinin de bu bilgilere erişebileceğini savunmuştur. Şîî uleması ise müteşâbih ifadeleri, "inanılan ancak amel edilmeyen" ayetler olarak tanımlamıştır. Eş'arî muhkem ayeti "lafzı açık, manası net olan" olarak tanımlarken, müteşâbihi "lafzı ve manası karışık, farklı yorumlara açık" ifadeler olarak belirlemiştir. Mâtürîdî ise İbn Abbas'ın fikrinde olarak, muhkemi "amel edilen ve nâsih (hükmü geçerli olan)" ayetler, müteşâbihi ise "amel edilmeyen ve mensuh (hükmü kaldırılmış)" ayetler olarak yorumlamıştır. Görüldüğü üzere, müteşâbih ayetlere dair yaklaşımlar farklılık gösterse de bu farklılıklar tam anlamıyla mezhep aidiyetleriyle sınırlandırılmaz. Her ekol, kendi metodolojisi içinde bu ayetlerin hikmetini ve anlamını kavramaya çalışmıştır.

Sonuç olarak, muhkem ve müteşâbih kavramları, klasik teorik tartışmaların ötesinde, Kur'an'ın dinamik ve yaşayan bir metin olmasını sağlayan temel mekanizmalardır. Kur'an, insanları hidayete erdirmek ve onlara nasıl yaşamaları gerektiğini öğretmek için indirilmiştir. Bu nedenle, müteşâbih ayetleri, değişen zaman ve mekân şartlarına göre farklı yorumlanabilecek esnek ilkeler olarak anlamak, Kur'an'ın felsefesine ve insanlığa getirdiği evrensel mesaja daha uygun düşmektedir. Bu ayetleri doğru anlamak için, onları Kur'an'ın bütünlüğü içinde ele almak, muhkemlere irca etmek ve Kur'an'ın eşsiz üslubunu bilmek büyük önem taşımaktadır. Ancak bu sayede, müteşâbih ayetlerin taşıdığı derin hikmetler ve mucizevi manalar doğru bir şekilde idrak edilebilir ve yanlış anlaşılmalardan kaynaklanan sapmaların önüne geçilebilir.

KAYNAKÇA

- Altuntaş, H., & Muzaffer Şahin (Ed.). (2011). *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Bağdadî, E. M. A. b. T. b. M. et-Temîmî. (1928). *Usûlü 'd-dîn*. Matbaatu'd-Devlet.
- Bolay, S. (1989). Akseki, Ahmet Hamdi. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 2). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Cürcânî, A. b. M. eş-Şerif. (1433). *Kitabu't-Ta'rifât* (3. bs). Dârü'n-Nefâis.
- Fığlalı, E. R. (1991). Bahilik. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 4).
- İsfahânî, R. (2001). *Müfredat fî Garibi'l -Kur'an*. Daru'l-Ma'rife.
- İbn Manzûr, C. b. M. M. (1414). *Lisânu'l-Arab*. Dârü'l-Maârif.
- İlhan, A. (1992). Bâtıniye. İçinde *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 5). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Kürşat, D. (1998). Hulûl. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 18). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Okşar, Y. (2021). Bir Hurafe Olarak Hulûl Kavramı. *Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 8(1).
- Özervarlı, M. S. (2008). Reşîd Rızâ. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 35). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Seyyid, E. F. (1995). Fâtımîler. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 12). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Suyûtî, A. b. E. B. (2006). *El-İtkan fî 'Ulumi'l-Kur'an*. Daru İbn Kesir.